

Марко Филијовић

Атински институт за образовање и истраживање (Athens Institute for Education and Research - ATINER), Атина, Грчка.

Ивица Ђорђевић

Факултет Безбедности, Универзитет у Београду

КОРУПЦИЈА КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ: ПОЛИТИЧКА, ЕКОНОМСКА И ЗДРАВСТВЕНА ДИМЕНЗИЈА

Сажетак

Корупција се у фокусу овог рада налази због својих ефеката на функционисање заједнице и квалитет живота њених чланова. Она представља глобални безбедносни проблем, јер се испољава у свим државама савременог света без обзира на њихов ниво развоја и демократске традиције. Постоје одређене варијације у односу на ефекте корупције што зависи од снаге државе и њених институција да се обрачунају са овом негативном појавом. Развијене земље нису имуне на корупцију, али у њима постоје функционални механизми који је држе под контролом. Корупција се највише испољава у системима који су у функцији задовољавања јавних интереса. Концепт људске безбедности представља добар аналитички оквир који може да допринесе утврђивању нивоа корупције, њеним ефектима и узроцима. У раду смо изабрали три димензије људске безбедности које најбоље отсликавају узроке и последице коруптивне праксе. На основу резултата истраживања може се рећи да постоје одређени узрочно-последични односи између карактера политичког система и економских прилика који погодују развоју корупције. Најзначајнија последица корупције

је смањење јавних фондова што се најдрастичније манифестује у функционисању здравственог система.

Кључне речи: корупција, људска безбедност, политика, економија, здравствени систем.

1. УВОД

Пад Берлинског зида 1989. године означио је крај Хладног рата, узрокујући нову геополитичку реалност на међународном плану. Варшавски пакт је престао да постоји, Совјетски савез се урушио, а (нео)либерални капитализам, постаје доминантна форма организације друштвено-економских активности. Уклањањем „гвоздене завесе“, тржишта на Истоку постају доступна крупном капиталу са Запада, чиме је отпочела савремена фаза глобализације. Многи су очекивали да ће интензивирање прекограничне трговине, паралелно са научно-технолошким развојем и имплементацијом либералног тржишног система западног типа, широм света имати позитивне ефекте. Бројни теоретичари, опијени идеолошким тријумфализмом капиталистичког друштва, сматрали су да ће изградња новог светског поретка „по западном рецепту“ бити гарант владавине права, демократије, економског благостања и достојанства за све грађане планете. Постојала су очекивања да са престанком блоковске поделе света нестају и класични глобални безбедносни изазови попут глобалног сукоба и нуклеарних криза и да настаје амбијент погодан за реализацију глобалног капиталистичког друштва благостања. Међутим, убрзо се показало да су идеалистичка очекивања у најмању руку била преамбициозна, а процене погрешне.

Под притиском интензивирања прекограничног кретања капитала, вестфалски модел државне суверености почео је да се урушава. Глобализација све више губи хумани карактер, док трка за профитом све више избија у први план. Моћ државе и њена способност да одговори на изазове, доведене су у питање, а најпогођеније биле су транзиционе земље. Неконтролисана приватизација предузећа у посткомунистичким државама, убрзала је урушавање претходног система, што је за последицу

имало разарање институција и привредне структуре. Животни стандард већине грађана, за кратко време, значајно је опао. Огроман број радника остао је без икаквих прихода, а они који су успели да задрже посао били су приморани да раде за веома ниске плате. Дрaстично смањање надница и отежани услови рада били су јасни знаци прекомерне експлоатације, који су, уз раст незапослености, стварали осећај социјалне несигурности.¹ Оптерећени тржишном утакмицом, власници крупног капитала нису обраћали пажњу на негативне последице њихових активности већ су усредсређени на приступ јефтиним локалним ресурсима и максимизацију профита. У наведеним активностима добијају подршку од савезника из редова припадника некадашње партијске номенклатуре који су постали економски и политички моћни захваљујући привилегованоом положају у тренутку распада старог система (Ђорђевић и Кековић 2011, 91). Спрега капитала и политике омогућила је успостављање система по мери интереса финансијских лобија, у потпуности занемарујући нека од основних људских права. Јаз између богатих и сиромашних драстично се увећао стварајући социјалне тензије и кумулирање незадовољства што је у неким ситуацијама експлодирало у форми грађанских ратова. Уместо очекиване владавине права и примене демократских принципа у функционисању политичких система, процес транзиције произвео је готово потпуни контраефекат – деградација основних начела хуманизма и утемељења новог система вредности који је глорификовао профит, експлоатацију, немар, неморал и непотизам. Створени су патолошки обрасци вредновања и понашања који су омогућили корупцији да прожме све поре друштвеног живота. Другим речима, држава није испунила свој део друштвеног уговора у заштити интереса њених грађана.

У датом контексту, уочавајући наведене околности, прогресивни део међународне интелектуалне елите почетком деведесетих година прошлог века процењује да је дошло време за преиспитвање традиционалног приступа безбедности.

1 Поједини теоретичари који су анализирали развој ситуације у посткомунистичким земљама почетком 1990-их година, поредили су процес транзиције са *економским геноцидом*. (Celestine Bohlen, "Yeltsin Deputy Calls Reforms Economic Genocide", *The New York Times*, <http://www.nytimes.com/1992/02/09/world/yeltsin-deputy-calls-reforms-economic-genocide.html> преузето 26.07.2019.)

Водећи се идејом да стандарди у области безбедности морају бити постављени на вишем нивоу од постојећих, експерти Програма за развој Уједињених нација (United Nations Development Programme – UNDP) предложили су алтернативни концепт под називом Људска безбедност (Human Security) у чијем фокусу је квалитет живота људи и њихово достојанство. Они су уочили да угроженост безбедности људи више није нужно повезана са опасностима чији је генератор друга држава или војни блок, већ да највеће претње по људски живот потичу од грађанских ратова, етничких и верских сукоба, пандемија, природних катастрофа, деградације животне средине, великих миграционих токова, криминала, корупције, разних облика дискриминације и експлоатације и слично (Исто 92-93).

2. ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА КОНЦЕПТА ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Иницијална идеја истраживача UNDP-а била је да се традиционални приступ безбедности прошири, реформише и надогради. То се најбоље може уочити из поменутог извештаја UNDP-а у којем се истиче: „Осећање несигурности већине људи потиче више од свакодневних животних брига, него страха од катаклизмичних светских догађаја. Да ли ће они и њихове породице имати довољно да једу? Да ли ће изгубити посао? Да ли ће их малтретирати репресивна држава? Да ли ће постати жртве насиља због својих опредељења? Да ли ће због свог верског или етничког порекла бити мета прогањања? (...) У коначној анализи, људска безбедност је дете које није преминуло, заразна болест која се није проширила, посао који није одузет, етничка тензија која није експлодирала у насиље, дисидент који није ућуткан. Људска безбедност није проблем оружја – то је проблем који се тиче људског живота и достојанства.“² Као што се може приметити, концепт људске безбедности осмишљен је тако да традиционална безбедносна схватања приближи реалности. Уместо стављања акцента на безбедност државе (на заштиту територије и граница од спољног угрожавања, као и заштиту владајућих структура и система), он у први план ставља грађане као субјекте и

² UNDP, *Human Development Report*, United Nations Development Programme, New York – Oxford, Oxford University Press, 1994, стр. 22.

објекте безбедности. На тај начин, конструисана је безбедносна парадигма у којој обичан човек и његови проблеми заузимају централно место (Ђорђевић и Кековић 2011, 93).³

Иако, нажалост, поменути концепт ни после скоро три деценије није добио општеприхваћену и једнозначну дефиницију⁴, за њега се може рећи да је фокусиран на заштиту индивидуалних људских бића и колективитета у најширем смислу, при чему укључује широк опсег безбедносних питања, као и инвентар постојећих извора несигурности (Бајагић 2006, 225). Другим речима, он подразумева „свеобувантан, антропоцентрични, контекстуално-осетљиви, мултидисциплинарни и превентивно-оријентисани приступ безбедности“⁵ који у средишту пажње ставља универзалне проблеме свих грађана света.

Према UNDP-у главне димензије људске безбедности су следеће области:

1. *Економска безбедност* – суочава се са претњама незапослености, несигурности радног места, лошим условима на послу, неједнакостима у погледу прихода, инфлацијом, слабо развијеном мрежом социјалног осигурања и бескућништвом, али и општом деградацијом економског система једне државе/друштва.
2. *Безбедност у погледу хране* – остварује се решавањем проблема који се односе на квантитативни и квалитативни приступ храни.
3. *Здравствена безбедност* – бави се претњама по живот и здравље људи изазваних инфективним и паразитским болестима, HIV-ом и другим вирусима, болестима изазваним загађеним ваздухом или водом, као и неадекватним приступом здравственим службама.

3 Наравно, потребно је нагласити да људска безбедност не искључује механизме државне (националне) безбедности, већ их допуњава, односно указује на њихову несавршеност и на потребу за реформом класичних безбедносних механизма.

4 LJB/HS, „Поређење дефиниција људске безбедности“, *Human security*, br. 1/2004. Fakultet civilne odbrane, Beograd, str. 129-137.

5 UN, *Human Security in Theory and Practice - Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, Human Security Unit, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, United Nations, New York, 2009, p. 8.

4. *Еколошка безбедност* – подразумева спречавање деградације локалних и глобалних екосистема, а укључује претње као што су: несташице воде, поплаве и друге природне катастрофе, нерационално крчење шума, као и загађивање воде, ваздуха и земљишта.

5. *Лична безбедност* – бави се сузбијањем претњи које могу имати неколико облика: претње од стране државе (физичко насиље), претње од других држава (рат) али и недржавних актера, претње од друге групе људи (етничке тензије), претње од криминалних група (криминал или улично насиље), претње усмерене ка женама (силовање и насиље у породици), претње усмерене ка деци (злостављање) и претње усмерене ка себи самом (самоубиство, употреба дрога).

6. *Безбедност заједнице* – суочава се са етничким тензијама и насилним сукобима.

7. *Политичка безбедност* – представља један од најважнијих аспеката људске безбедности и подразумева живот у држави чије институције поштују основна људска права и не спроводе репресију.⁶

Као што се може уочити, концепт укључује практично све проблеме са којима се људи суочавају у свакодневном животу. Међутим, иако предложени категоријални оквир представља солидан систем за структурирање инвентара претњи људској безбедности, треба истаћи да се поједине претње не могу везати искључиво само за једну од понуђених димензија. Таква је нпр. корупција. По свим својим обележјима, она подразумева посебан облик криминалних активности који се рефлектује на многе области друштвеног живота, при чему угрожава готово све аспекте људске безбедности, а најизраженија је у области политичке, економске и здравствене димензије.

6 UNDP, *Human Development Report*, United Nations Development Programme, Oxford University Press, New York – Oxford, 1994, pp. 24-33.

3. КОРУПЦИЈА - СПЕЦИФИЧНА ПРЕТЊА ЉУДСКОЈ БЕЗБЕДНОСТИ

Корупција представља изразито сложenu друштвену појаву која се јавља у мноштву облика. Због тога њених дефиниција има много, али свако одређење корупције садржи, мање-више, исте елементе, а могли би рећи да се засанивају на истим принципима. Етимолошки, реч *корупција* везује се за латинску реч *corruptio* и преводи се као „поквареност, кварност, изопаченост...подмићивање, поткупљивање; кварење, укваривање, кривотворење“ (Vujaklija 1961, 479).⁷ Бројни теоретичари, националне и међународне организације покушале су да дефинишу корупцију. Дефиниција која се јавља као најзаступљенија је да „корупција представља злоупотребу поверених овлашћења у циљу стицања приватне користи“.⁸ Међутим, одређење корупције које је предложио Вито Танци, чини се најсадржајнијим. Танци тврди да корупција представља намерно нарушавање принципа непристрасности при доношењу одлука у циљу присвајања неке погодности.⁹ Са аспекта криминологије, корупција се дефинише као скуп свих кажњивих радњи којима носилац одређене државне или друге јавне функције, злоупотребљавајући свој положај и институцију у којој ради, шкоди јавном интересу, којем би морао да служи, у толикој мери и на такав начин да руши поверење грађана и јавности у друштво и државу (Милутиновић 1972). Када је реч о Републици Србији (РС), Закон о Агенцији за борбу против корупције РС (у члану 2.) прецизирао је корупцију као “однос који се заснива злоупотребом службеног, односно друштвеног положаја или утицаја, у јавном или приватном сектору, у циљу

7 Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1961, str. 479. Немања Ненадић каже како је *corruptio* двосложна реч, „у којој први део *cor* указује на споразум, а други део долази од глагола *rompere* са значењем 'сломити, прекршити, пореметити'. Шире гледано,... корупција би, дакле, била завера да се поремети неки поредак.“ (Jovan Ćirić, Mario Reljanović, Nemanja Nenadić, Marko Jovanović, Dragan Dobrašinović i Danilo Pejović, *Korupcija – problemi i prevazilaženja problema*, Udruženje javnih tužilacija i zamenika javnih tužilacija, Beograd, 2010, str. 1)

8 FOD, *Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2010, str. 16.

9 Vito Tanzi, “Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, *International Monetary Fund Working Papers* WP/98/63, 1998. Доступно на адреси: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf> преузето 28.12.2019.

стицања личне користи или користи за другога”.¹⁰ Постојање мноштва дефиниција корупције производ је различитих приступа њеној идентификацији и сузбијању.¹¹ Управо из тог разлога, данас имамо и различите врсте, односно поделе корупције на: високу, средњу и ниску корупцију; политичку и административну; затим црну, сиву и белу корупцију; активну и пасивну; уличну, уговарачку, политичку, судску и привредну корупцију; организовану и хаотичну; централизовану и децентрализовану; системску и спорадичну; правну и моралну корупцију и слично (Бјелац 2015, 15).

Све то упућује на закључак да разумевање корупције као безбедносне претње, њених појавних облика, као и утицаја који остварује на друштво, захтева мултидисциплинаран приступ. Па ипак, оно што се са великом сигурношћу може тврдити, јесте да је *корупција негативна друштвена појава, која има своју политичку и економску димензију. Она угрожава владавину права, принципе демократије и права човека, систем доброг управљања, начела једнакости и социјалне правде, равноправну конкуренцију; омета економски развој и самим тим доводи у опасност стабилност демократских институција и основних моралних начела друштва.*¹² Из таквог њеног одређења произилази оправдана претпоставка да корупција представља изразиту претњу људској безбедности у многим њеним аспектима.

3.1. Утицај корупције на политичку и економску безбедност

Најочигледније негативне ефекте корупција исказује у области политичке и економске безбедности. Међутим, у

10 Закон о агенцији за борбу против корупције, Службени гласник РС”, бр. 97/08, 53/2010, 66/2011 – одлука УС, 67/2013 – одлука УС 112/2013 – аутентично тумачење и 8/2015 – одлука УС. чл. 2.

11 Постоје многа истраживања, од политичких наука до економије, која се баве овом темом. Свака научна област проблем види на различит начин и самим тим производи различите радне дефиниције. Полази се од ширег појма и постају одређенија када покушавају да учине корупцију мерљивом. (*Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2010, str. 15.)

12 SE, *Krivično-pravna konvencija o korupciji*, Savet Evrope, 1999. Доступно на адреси: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/Storage/Global/Documents/Korupcija/Biblioteka/KRIVI%C4%8C-NOPRAVNA%20KONVENCIJA%20O%20KORUPCIJI.pdf> Преузето 28.12.2020.

већини случајева тешко је рашчланити где престаје *политичка*, а почиње *економска корупција* и обрнуто. Такође, веома је компликовано презицирати када корупција, генерално, утиче искључиво на економску, а када на политичку безбедност људи.

За то је превасходно заслужна постојећа симбиоза владајуће елите и носилаца економске моћи, тј. крупног капитала, која се огледа кроз: финансирање политичких странака, везе политичких функционера са приватним капиталом путем учешћа у власништву, управљању, деоби добити и др. Такав вид корупције најчешће се јавља у неразвијеним земљама или земљама у развоју (ЗУР) и повезан је са процесом политичких избора, а карактеришу га концентрација економске снаге у рукама малог броја људи и јаке везе центара економске и политичке моћи. Као појавни облици политичко-економске корупције најчешће се наводе: неправилности у гласању, непотизам, лажна политичка обећања, плаћање новинара да извештавају у корист једне политичке опције, вршење утицаја на бираче расподелом новца или хране и пића, останак на власти насупрот очигледне воље народа, али и проневера, утаја (пореза), трговина утицајем, несавесно управљање државним природним и другим ресурсима, фаворизам и кронизам, као и општа злоупотреба политичке функције или положаја – а често је у питању нека од комбинација наведених елемената (Ћирић и остали 2015, 14–16).

Као један од најдрастичнијих примера коруптивне праксе која повезује економију и политику је случај Џејмса Иборија, бившег гувернера нафтом богате нигеријске покрајине Делта. Он је у пролеће 2012. осуђен на 13 година затвора након што је пред судом у Великој Британији проглашен кривим за утају и проневеру средстава у укупном износу од 77 милиона америчких долара (USD). Како се наводи у једном извештају Савета Европе, „Ибори је признао кривицу по десет тачака оптужнице која га је теретила за проневеру и прање новца, укључујући 37 милиона USD, које је утајило приликом продаје деоница покрајине Делта приватизованој нигеријској телекомуникационој компанији *V Mobajl*. Према пресуди, Ибори је током 8 година, које је провео на месту гувернера, незаконито стекао некретнине у Великој Британији и Јужној Африци у вредности од преко 7 милиона USD, као

и цео возни парк луксузних аутомобила у вредности од око 2 милиона USD (Исто 14). Међутим, важно је истаћи да политичко-економска корупција није резервисана само за ЗУР или сиромашне државе. Напротив, чувена афера око трговине утицајем у САД, указује на то да чак ни неке од најразвијенијих земаља на свету нису имуне на ову девијантну друштвену појаву, која на посредан или непосредан начин негативно утиче на безбедност људи. Реч је, наиме, о бившем гувернеру америчке савезне државе Илиноис, Роду Благојевићу, који је правоснажно осуђен на казну затвора у трајању од 14 година. Он је проглашен кривим по 18 тачака оптужнице, која између осталог укључује и његов покушај да прода или трампи место (сада већ бившег) председника Барака Обама у Сенату, када он постане председник САД (Исто 15–16). У јавности је такође био веома запажен и пример некадашњег аустријског вицеканцелара и председника Слободарске странке, Ханса Кристијана Штрахеа, чија је криминална намера имала видну политичко-економску димензију. Наиме, скандал је настао када је средином маја 2019. у јавност доспео снимак начињен две године раније. На њему се виде Штрахе и један званичник Слободарске странке како нуде уговоре за уносне државне послове наводној ћерки руског милијардера, уколико она купи 50 одсто удела у аустријском листу *Кронен-Цајтунг* (*Kronen Zeitung*, немачки) и промени уредничку политику у циљу пружања подршке Слободарској странци пред наредне изборе. Прегледном снимка, јасно се може уочити део у којем Штрахе сугерише да би „уколико Руси преузму лист, подршка странци могла да порасте на 34 одсто“. Међутим, да би се то остварило, како објашњава Аустријанац, неопходно је да се претходно „неки новинари изгурају (из тих новина), а неки нови људи доведу (да пишу за њих)“. Као део договора, Штрахе предлаже саговорници да оснује грађевинску компанију као што је *Штрабаг* (*Strabag*, немачки) при чему истиче да би све владине наруџбине (које сада иду према *Штрабагу*) могле убудуће да добија та нова компанија.¹³

13 „Аустрија: Сви министри из екстремно десничарске странке поднели оставке због скандала са корупцијом”, *BBC*, 20.05.2019, Доступно на адреси: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48343535> Преузето 30.12.2019; и „Kancelar Austrije traži nove izbore nakon skandala s korupcijom”, *BBC*, 19.05.2019., Доступно на адреси: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48326995> Преузето 30.12.2019.

Истине ради, требало би напоменути да су због својих системских и других слабости ЗУР и сиромашне државе ипак знатно подложније овом облику корупције него развијене земље, нарочито ако владајуће елите нису у стању (или пак не желе) да обезбеде политички консензус за борбу против ове пошасте. Поједини истраживачи тврде да повећање корупције од само 1 одсто, првенствено кроз политичку нестабилност, утиче на смањење економског раста државе за 0.72 одсто (Ћирић и остали 2015, 23–24). У том смислу, Арвинд Џејн наглашава да су с великим губицима и економском штетом насталом због корупције посебно погођене слабије развијене земље, где знатан део бруто националног дохотка (преко потребан за развојна улагања), уместо да буде употребљен за општу добробит и корист друштва и државе, посредством корупционашких механизма „одлази“ у неке друге канале и токове.¹⁴ У прилог наведеном, говоре бројни извештаји. Нпр., група аутора на челу са Јованом Ћирићем наводи да су у периоду од 1970. до 1996. године губици од корупције у 30 земаља подсахарске Арфике достигли износ од 187 милијарди USD, што је превазилазило њихов укупан спољни дуг, док је само у Нигерији, из истих разлога, у периоду од 1960. до 1999. године дошло до губитка од око 400 милијарди USD (Ћирић и остали 2015, 24). Према извештају организације *Global Financial Integrity* под називом „Незаконити финансијски токови из земаља у развоју у периоду 2002-2006“, Русија је у току тог анализираног периода губила између 32 и 38 милијарди USD годишње: незаконито стечен новац, укључујући онај стечен корупцијом, изнет је из Русије у финансијске и пореске рајеве. У 2008-ој години један виши тужилац је проценио да корумпирани функционери сваке године „олакшају“ буџет Русије за око 120 милијарди USD. Примера има много, али суштина је да „корупција осујећује економски развој и умањује приход који држава остварује – и прерасподељује“.¹⁵

14 У јавном сектору, ефекти наведеног су сасвим очигледни, јер се ради о пражњењу јавних фондова када је реч о здравству, о образовању, о сектору безбедност итд. Када је реч о афричким државама, у којима су и здравство и школство на знатно нижем квалитативном нивоу у односу на развијене земље, многи сматрају да је уобичајена слика следећа: велики спољни дуг, али и завидан рачун локалног диктатора у швајцарској банци. (Arvind K. Jain, *Economics of Corruption*, Kluwer Academic Publishers, Boston–Dordrecht–London, 1988, pp. 71–72. На основу: Јован Ћирић и остали, нав. дело, стр. 24.)

15 SE, *Borba protiv korupcije: osnovni pojmovi – priručnik za obuku*, Savet Evrope, Strazbur, 2015., str. 22.

Пракса, у оквиру које политичка корупција подстиче економску, али и економски интерес подстиче политичку корупцију доводи до двоструког негативног ефекта. С једне стране – анализирајући последице споља – долази до ситуације где слабо развијене и сиромашне државе постају још сиромашније, чиме се њихова иначе незавидна позиција на светском тржишту додатно погоршава. С друге стране – на унутрашњем плану – пада животни стандард становништва, угрожавају се људска права и готово сви аспекти људске безбедности, што грађане који живе у тим државама практично оставља заробљеним у својеврсном „зачараном кругу“ патолошких образаца понашања. Поменуто стање веома је опасно на дужи рок, јер је погодно за развој других облика корупције – као што је на пример она у здравству и др. – што временом може довести до потпуне девастације социо-економског комплекса. Наиме, није неуобичајено да људи, када увиде да не могу остварити своја легитимна права или када процене да из неког разлога „заслужују“ одређену погодност (по принципу *ако могу други, зашто не и ја*), буду склони да у оквиру система који је „заражен од врха на доле“, много лакше (него неки други који живе у државама са ниском стопом корупције) дођу до закључка да би подмићивањем и сличним активностима могли остварити своје циљеве. Уосталом, како истиче Добрица Весић, „политичка компонента корупције представља основни и најопаснији вид корупције из које потиче и на коју се ослања, али и помоћу које се шири коруптивна пракса у свим сегментима привредног а тиме и друштвеног живота” (Vesić 2008, 486–487).

3.2. Корупција и здравствена безбедност

Имајући у виду претходно наведено, јасно се може уочити да што је виши ниво корупције, то је мањи порески приход (будући да људи подмићивањем, поред осталог, умањују сопствене пореске обавезе); а што је нижи приход од пореза, влада има мање средстава на располагању за социјалне службе, здравствене фондове од којих зависе и плате за запослене у здравству што отвара нови простор за корупцију.¹⁶ Управо због тога, доступност здравствених услуга

16 SE, *Borba protiv korupcije: osnovni pojmovi – priručnik za obuku*, Savet Evrope, Strazbur,

је у директној вези са нивоом корупције на простору конкретне државе. Како примећују одређени аутори, корупција у сектору здравства појављује се у три основна облика: у управљању финансијским ресурсима (расподела буџета итд.); у расподели медицинских средстава (набавка, маркетинг) и у односима између здравствених радника и пацијената.¹⁷

Најзаступљенији вид корупције у здравству је када запослени захтевају новчану накнаду за лекове које су бесплатно обезбедиле фармацеутске компаније или донатори; или када захтевају „неформално плаћање“ за лечење.¹⁸ У том смислу, једно истраживање, спроведено 2007. године у низу земаља источне и средње Европе и централне Азије, са сврхом да упореди начин живота, животни стандард и функционисање друштва у целини у поређењу са 1989. годином, показало је да је у Србији корупција најчешћа управо у здравственом систему, при чему је чак 30 одсто испитаника одговорило да редовно или понекад врши нерегуларна плаћања да би остварило неко своје право (Ђирић и остали 2015, 99). Према писању српских медија, познат је и ценовник тих услуга, где се наводи да је за „заобилажење“ листе чекања потребно издвојити између 500 и 2000 EUR, за порођај царским резом 1000 EUR лекару и 150 EUR анестезиологу, за различите операције између 500 и 900 EUR, док је за лечење карцинома дебелог црева неопходно 7000 EUR.¹⁹ У циљу смањења корупције, Влада Србије је 2019. године донела нови *Закон о здравственој заштити* у којем је у посебном члану (чл. 5), дозволила да се лекарима даје неновчани поклон чија појединачна вредност не прелази 5 одсто просечне плате – 23 евра, а укупна вредност није већа од просечне нето плате – 426 евра.²⁰ Таква одредба

2015., str. 22.

17 FOD, Корупција и људска права: успостављање везе, Фонд за отворено друштво, Београд, 2010., str. 52.

18 Исто.

19 Војана Bogosav, „Cenovnik korupcije u Srbiji“, *Blic*, 30. 04. 2018.

20 У Закону се децидно наводи да „исказивање захвалности у виду поклона мање вредности, односно рекламног материјала и узорака, који није изражен у новцу или хартијама од вредности и чија појединачна вредност не прелази 5 одсто, а укупна вредност не прелази износ једне просечне месечне плате без пореза и доприноса у Републици Србији, не сматра се корупцијом, сукобом интереса, односно приватним интересом, у складу са законом“. Према: Маја Ђурић, „Pokloni lekarima u novom Zakonu - borba protiv mita ili legalizacija korupcije“ *NI* (online), 23.04. 2019., Доступно на адреси: <http://rs.n1info.com/Zdravlje/a478538/Kod-lekara-sa-poklonom-koje-vrednosti-moze-biti-a-da-to-nije-korupcija.html> Преузето 31. 07. 2019.

нашла је на оштре критике дела јавности, јер се сматра да се на тај начин практично „легаллизује корупција“, а зараде здравствених радника, уместо из буџета, финансирају на терет грађана. Међутим, у Лекарској комори Србије у новом Закону “читају” искључиво намеру Владе да се одлучније бори против корупције.²¹ Србија није усамљена по заступљености корупције у здравству; сличних примера има широм Европе. Познат је случај корупције из Словачке у коме је главни актер кардиолог Вилијам Фишер, који је иначе обавио прву трансплатацију срца у тој земљи и био кандидат на председничким изборима. За његову корумпираност сазнало се фебруара 2015. године када га је породица преминуле пацијенткиње тужила за узимање мита од 3.000 USD у кешу (плус значајну количину живине) у замену за заказивање њене операције. Случај је окончан тако што је доктор признао кривицу, при чему је од примљене своте вратио само 800 EUR породици пацијента (не и живину). Сличан случај догодио се у Летонији, где је ортопедски хирург Валдис Залтерс, који је иначе био и председник Летоније (2007-2011), прихватио, како је назвао „плаћања у знак захвалности“ од пацијената, не пријављујући то пореским властима. Кажњен је са 466 USD. У Пољској, поједине болнице дозвољавају женама да се породе царским резом на њихов захтев, при чему оне за пружену услугу незванично плаћају 266 USD.²² У Чешкој Републици, корупција у здравственом систему је свеprisутна – од набавки опреме за болнице, преко грађевинских радова и набавке лекова, све до подмићивања лекара – чак и у оним случајевима када се ради о најједноставнијим услугама. Другим речима, таква пракса постала је уобичајена ствар, а у коликој мери она угрожава здравствену безбедност људи у тој европској земљи, можда најупечатљивије говори податак да се услед корупције у чешком здравству, из система одлије преко 1 милијарде USD, што би било довољно да се годишње лечи 17.000 оболелих од рака дебелог црева, који је иначе најчешћи узрочних смрти Чеха и Чехиња (Ћирић и остали 2015,67).

Осим наведеног, неетично рекламирање лекова такође може да доведе до сукоба интереса код лекара и у коначном исходу може нанети штету здрављу пацијента. Из Фонда

21 Исто.

22 Ivana Šundić Mihovilović, “Sistemska korupcija u zdravstvu – svaka zemlja ima svoje primere“, *Danas*, 15.02.2019.

за отворено друштво наводе како су „анализе показале да ако маркетинг лекова фармацеутских компанија није добро регулисан, лекари могу преписивати терапије под маркетиншким утицајем, што можда неће бити од користи (чак може и да штети) пацијентима и здравственом систему. Ако државе не штите од ове врсте злоупотребе, оне крше своју дужност да штите право на здравље“.²³

4. ЗАКЉУЧАК

Као што се може приметити, корупција представља веома озбиљну и сложену претњу људској безбедности, при чему је посебно изражена у оквиру политичке, економске и здравствене димензије. Наравно, то не значи да су друге категорије поштеђене ове социјалне пошастаи. Напротив, поједини аутори истичу да у свету постоје друштва у којима је корупција толико распрострањена да се сматра нормалном појавом, па чак и прихватљивим начином живота и пословања, док у неким то иде толико далеко да се са великом сигурношћу може рећи како је на снази посебан вид друштвеног поретка – *клетократија* (Ћирић и остали 2015, 9–10). О томе, уосталом, довољно убедљиво сведочи податак, „да просечан урбани Кенијац сваког месеца одвоји око 93 фунте за различита подмићивања, што је иначе близу 31 одсто његове месечне плате“ (Ћирић и остали 2015, 24).

Описано стање упућује на претпоставку да ће корупција остати велики изазов и у будућности. У прилог таквој хипотези, говоре бројна истраживања, а међу њима су и два спроведена у Србији 2007. и 2009. године. Према првој студији, коју је спровела Европска банка за обнову и развој, већина испитаника сматра да је ниво корупције у 2007-ој знатно виши него што је био 1989. године.²⁴ Према другој, за коју су заслужни експерти из Програма за развој Уједињених нација, велика већина испитаника (82%) има утисак да корупција директно утиче на

23 FOD, *Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2010., str. 53.

24 Према истраживању *Европске банке за обнову и развој* чији су резултати публиковани 2007. године проценат испитаника који мисле да је корупција мања него пре двадесет година не прелази 10 одсто, док је оних који мисле да је корупција већа између 65 и 80 одсто од укупног броја испитаника. (EBRD, *Life in Transition*, European Bank for Reconstruction and Development, London, 2007, p. 73.)

њихов живот у негативном смислу, док чак 91% мисли да је она присутна у политичком, а 88% у привредном животу Србије. Осим тога, велики проценат (81%) испитаника одговорио је да политичари нису способни да се боре против корупције, док је код судова проценат неповерења 79%, односно 72% када је реч о Влади Србије. Исто истраживање показало је да 70% људи сматра како је полиција сувише корумпирана да би нешто предузела против корупције, а највећи број испитаника убеђен је да елите и велике компаније немају никакав интерес да се боре против корупције, јер имају директну корист од њеног постојања. Поред наведеног, напомиње се и то како грађани сматрају да и они сами могу имати користи од корупције, при чему 60% испитаника корупцију види као начин да се „заобиђе“ примена „неправедних прописа“, док за 57% корупција служи као погодно средство за убрзање бирократских процедура.²⁵ Највише забрињава чињеница да су грађани Србије прилично песимистични када је реч о сузбијању корупције у будућности: 41% има утисак да се она увећала у току 2009. године, а 32% сматра да ће се такав тренд наставити.²⁶

Изложени резултати истраживања у сагласности су са закључком до кога су, дошли експерти Савета Европе анализирајући корупцију у државној управи: „сви закони, нове агенције, организационе промене, повећање плата и слично, на крају ће бити потпуно бескорисни ако се не промени етичка култура. Циљ таквих етичких промена, јесте успостављање државне управе у којој ће се службеници уздржавати од корупције – не зато што страхују да ће бити ухваћени, већ зато што сами мисле да је такво понашање исправно“.²⁷

Наравно, да би се етичка (али и општа) култура друштва у толикој мери променила, потребно је време, као и систематски приступ увођењу етичког кодекса – како у државном апарату, тако и у друштву. С обзиром на претходно изнето запажање Добрице Весића о томе да „политчка компонента корупције представља основни и најопаснији њен вид, из којег се даље шири коруптивна пракса у свим осталим сегментима

25 UN, *Serbia Corruption Benchmarking Survey, Analytical Report*, United Nations in Serbia, Belgrade, 2009. pp. 3-6.

26 *Isto*.

27 SE, *Borba protiv korupcije: osnovni pojmovi – priručnik za obuku*, Savet Evrope, Strazbur, 2015., str. 65.

привредног и друштвеног живота“²⁸, можда би почетак сузбијања те девијантне друштвене појаве требало да крене управо од носилаца политичких функција или од грађана, који би могли да изврше јавни притисак на владајуће елите да се подстакну промене и то почев од здравственог система. У том погледу, као ваљан пример добре праксе, веома погодан је антикоруптивни концепт који су примениле скандинавске земље. Наиме, оне су проблем мита и корупције решиле једноставно, тако што су донеле одлуку да пацијенти уместо медицинском особљу „у знак захвалности“ могу да донирају новац или нешто од опреме самој болници. Експерти се слажу да је то можда и један од најбољих начина за спречавање корупције у здравству – легализација, али кроз јавне донације.²⁸ Поред тога што би се применом таквог концепта степен корупције у здравству засигурно ублажио, његова инсталација могла би (у потенцијалу) благотворно да утиче и на друге секторе, односно послужи као мотивишући пример.

ЛИТЕРАТУРА

Бајагић Младен, „Појединачна и социјетална безбедност“, *Безбедност*, МУП РС, Београд, бр. 2/2006, стр. 221-236.

Бјелајац Ђ. Жељко, „Корупција као изазов савременог демократског друштва“, *Култура полиса*, Култура – Полис Нови Сад, Институт за европске студије, Београд, бр. 26/2015, стр. 43-57.

Ђорђевић Љ. Ивица, Кековић Зоран, „Концепт људске безбедности - алтернатива или нужност“, *Безбедност*, МУП РС, Београд, 2/2011, стр. 90-114.

Милутиновић Милан, *Методe криминологије у методологији друштвених наука*, Савремена администрација, Београд, 1972.

Закон о агенцији за борбу против корупције, *Службени гласник РС*, бр. 97/08, 53/2010, 66/2011.

28 Ивана Шундић Миховиловић, нав. дело.

BBC, „Austrija: Svi ministri iz ekstremno desničarske stranke podneli ostavke zbog skandala sa korupcijom”, *The British Broadcasting Corporation*, 20.05.2019, Доступно на адреси: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48343535> Преузето 30.12.2019; и BBC, „Kancelar Austrije traži nove izbore nakon skandala s korupcijom”, 19.05.2019., *The British Broadcasting Corporation*, Доступно на адреси: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-48326995> Преузето 30.12.2019.

Bogosav Vojana, „Cenovnik korupcije u Srbiji“, *Blic*, 30. 04. 2018.

Bohlen Celestine, “Yeltsin Deputy Calls Reforms Economic Genocide”, *The New York Times*, Доступно на адреси: <http://www.nytimes.com/1992/02/09/world/yeltsin-deputy-calls-reforms-economic-genocide.html> преузето 26.07.2019.

Ćirić Jovan, Reljanović Mario, Nenadić Nemanja, Jovanović Marko, Dobrašinović Dragan i Pejović Danilo, *Korupcija – problemi i prevazilaženja problema*, Udruženje javnih tužilacija i zamenika javnih tužilacija, Beograd, 2010.

Durić Maja, „Pokloni lekarima u novom Zakonu - borba protiv mita ili legalizacija korupcije”, *NI* (online), 23.04. 2019., Доступно на адреси: <http://rs.n1info.com/Zdravlje/a478538/Kod-lekara-sa-poklonom-koje-vrednosti-moze-bit-i-a-da-to-nije-korupcija.html> Преузето 31. 07. 2019.

EBRD, *Life in Transition*, European Bank for Reconstruction and Development, London, 2007.

FOD, *Korupcija i ljudska prava: uspostavljanje veze*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2010.

LJB/HS, „Poređenje definicija ljudske bezbednosti“, *Human security*, br. 1/2004. Fakultet civilne odbrane, Beograd, str. 129-137.

SE, *Krivično-pravna konvencija o korupciji*, Savet Evrope, Strazbur, 1999. Доступно на адреси: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/Storage/Global/Documents/Korupcija/Biblioteka/KRIVI%20CNOPRAVNA%20KONVENCIIJA%20%20KORUPCIJI.pdf> Преузето 28.12.2020.

SE, *Borba protiv korupcije: osnovni pojmovi – priručnik za obuku*, Savet Evrope, Strazbur, 2015.

Stanović Saša, *Korupcija*, Institut za pravo i finansije, Beograd, 2019, Доступно на адреси: <http://ipf.rs/korupcija/> Преузето 30.07.2019;

Šundić Mihovilović Ivana, “Sistemska korupcija u zdravstvu – svaka zemlja ima svoje primere“, *Danas*, 15.02.2019.

Tanzi Vito, “Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, *International Monetary Fund Working Papers* WP/98/63, 1998. Доступно на адреси: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf> преузето 28.12.2019.

UN, *Human Security in Theory and Practice - Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security*, Human Security Unit, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, United Nations, New York, 2009.

UN, *Serbia Corruption Benchmarking Survey, Analytical Report*, United Nations in Serbia, Belgrade, 2009.

UNDP, *Human Development Report*, United Nations Development Programme, Oxford University Press, New York – Oxford, 1994.

Vesić Dobrica, “Ekonomska i politička komponenta korupcije i pranje novca”, *Međunarodni problemi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, br.4, 2008, str. 481-501.

Vujaklija Milan, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1961.

Marko Filijovic, Ivica Djordjevic

CORRUPTION AS A FORM OF THREATENING HUMAN SECURITY: POLITICAL, ECONOMIC AND HEALTH-CARE DIMENSION

Resume

The concept of human security was created with the aim of eliminating the shortcomings of classic security mechanisms. The concept is based on the quantification of parameters through indicators grouped into 7 areas (dimensions) relevant to the quality of life of people. The flaw of the classic security approach is that they occurrences, are being dealt with mostly, at the level of phenomena, without a deeper insight into their causes, and consequences for citizens. By selecting corruption as the subject of the paper, the authors point to its effects on the community at the level of citizens, ie their families, but at the same time point to possible causes that contribute to the creation of an environment conducive to corrupt practices. The political system is a reflection of social circumstances in an area, but at the same time, it is responsible for creating an environment in which all aspects of the life of members of a community take place. Corruption as a global phenomenon also requires appropriate treatment, as it threatens the principles of good governance, democratic procedures, and basic human rights. Corruption impedes the functioning of market principles, as the basic postulate of the liberal economy, questions the principle of equality in the market, and thus makes it impossible to bridge the development gap between rich and poor communities. Compromising basic moral principles leads to the establishment of a kleptocratic order that threatens all aspects of human security. States with strong institutions manage to control the negative phenomena, while small underdeveloped states fall into the vicious circle of poverty, nepotism, corruption, and dictatorship. This issue is often so serious that it threatens the survival of the states and the existence of their residents. Thanks to an analysis based on the concept of human security, the causes of the problem can be identified and appropriate steps taken to help communities tackle

corruption. Sometimes this is impossible without help from the outside, however, one has to be careful not to fall into the trap of replacing one parasitic structure with another. The concept of human security, due to its universality, allows for a broader view of issues that are often not only related to space in the focus of analysis but also come from the environment and/or informal centers of power that are increasingly taking on a global character.

Keywords: Corruption, Human Security, Politics, Economics, Health-Care System.